

Iz navedenih barvnih metafor je videti tudi nekaj splošnih zakonitosti ekspresionistične lirike: a) Barvna beseda se odmakne od prvotnega predmeta in postavi v nepričakovane, nadrealne zveze: beli gozd, rdeči atom, sinji veter. b) Barvne metafore učinkujejo ekspresivno krčevito, včasih pa tudi simbolično ekspresivno, poredkoma tudi harmonično, nekajkrat pa ostane barvi tudi v liriki prvotna, čutno estetska količina. Metafore beli gozd, rdeči atom, sinji veter in sinestezija rdeča kričeča noč povejo, da ekspresija in simbolika rasteta z razdaljo med barvo in odnosnico. Moč ekspresije je odvisna tudi od gostote barv, ki si nasprotujejo: črn — bel, luč — tema. Čim bolj totalna, neodtenčna je barvna beseda, tem bolj je izrazno sugestivna, če se kajpada sreča z nasprotno neodtenčno barvno besedo. c) Barvna beseda pogostoma nastopa v foničnih sinestezijah. Sinestezija pa je v tej liriki praviloma ekspresivna, izjemoma tudi simbolična.

Tudi barvna metaforika torej povečuje odmik od narave, od prvinskega, prvotnega k iracionalnemu, duhovnemu. Ker pa disharmonija kot izrazita značilnost ekspresionistične lirike ni samo duhovni, ampak predvsem čustveni pojav, ekspresionist nikoli ne more v celoti zatajiti narave, še posebej ne osebne narave, in zato ne more tudi barve zracionalizirati do tiste stopnje, kot jo lahko simbolist. Beganje med duhom in snovjo ima za posledico beganje med kavzalnostjo in analogijo pa tudi med rezkostjo in simboliko barvnih besed. Barva pa se spet popolnoma vrne k snovi in postane čutno estetska, čim je pesnik več ne potrebuje za medij duhovnih vprašanj. Kronologija pesniških zbirk slovenskih ekspresionistov pove, da se to zgodi šele v idealistični novi stvarnosti kot neposredni potomki abstraktno religioznega ekspresionizma, torej v Kocbekovi zbirki *Zemlja* (1934). Sintagma »o luč, bodi temno-mila« je v njej le še osamljen odmev preteklosti. Zbirko zaznamujejo namreč že podobe s prvinsko, naturalistično barvo: »rdeča junca«, »rdeča detelja«, »črni lasje«, »črna noč«, »sivo nebo«, »temnozeleni pušpan«.

Milan Dolgan

Pedagoška akademija v Ljubljani

PREDPOVEST IN POVEST O JERNEJEVI PRAVICI

Cankarjeva povest Hlapec Jernej in njegova pravica je v učnem načrtu za osnovno šolo predlagana kot domače čtivo za 7. in 8. razred. Ta povest je tudi obvezno berilo v vsaki srednji šoli. Odlomki se pojavljajo v čitankah različnih šol.

Podoben položaj ima Levstikov Martin Krpan ali kaka Prešernova pesem. Martina Krpana dandanes poznajo že predšolski otroci; v osnovni šoli je sploh za-

stopan; celotni Martin Krpan je npr. objavljen v Pirjevčevi čitanki za srednje šole iz l. 1961 (Slovenska književnost I).

Hlapec Jernej naj bi bil torej primeren za mlajšo in starejšo stopnjo šolanja. Postaja ljudska povest (in igra). Povest za preprostega bralca in najglobljega analitika.

Vendar učitelji priznavamo, da učenčevo samostojno branje Cankarja ne daje zaželenih rezultatov. Prvo srečanje s Cankarjevo knjigo je usodno za nadaljnji odnos do Cankarja. Prva Cankarjeva knjiga, ki jo naj osnovnošolec prebere, je po učnem načrtu prav Hlapec Jernej ali pa Moje življenje. Kako obravnavati Hlapca Jerneja v osnovni šoli? In če se obravnava dvakrat: kako ga obravnava v osnovni šoli in kako v srednji šoli? Metodika mora nekaj storiti.

V pričujočem članku predlagana metoda iskanja realistične osnove Hlapca Jerneja se zdi posebno primerna za osnovno šolo. Osnovnošolec je naravnani v realno življenje, simbolika mu je še tuja in težka. Poleg tega metodika pouka v osnovni šoli priporoča, naj bo obnavljanje aktivno. Da obnova ni pasivni povzetek, ampak da je lahko vsebinsko razširjevalna, oblikovno prirejevalna, skratka domišljjsko poustvarjalna.

Tako realnost osnovnošolca kot njegova ustvarjalnost se skladata s pričujočim prikazom iskanja realistične osnove Hlapca Jerneja.

Omenimo naj, da je Jernej star človek in da Cankar psihološko pronicljivo opisuje starost. To za mladega bralca, tako osnovnošolca kot srednješolca, ni posebno privlačno. Tudi tragika ne. Išoč realistične osnove Hlapca Jerneja, pa premaknemo Jerneja delno ali v celoti v mladostno dobo in v optimizem.

V osnovni šoli je v okviru še bolj svobodnega poustvarjanja možna tudi sprememba okolja. Problem iskanja pravice ostane, spremenimo pa okolje: namesto kmečkega okolja in dela — kak drug poklic, namesto preteklosti — sodobnost.

Na stopnji osnovne šole mora torej prevladovati priprava. Vsak učenec naj bi ob Hlapcu Jerneju doživel zadovoljstvo, naj bi zares srečal to osebo in tak tip, tako da kasneje Cankarja in te povesti ne bi odrival, ampak bi se vanjo rad poglobljajal.

Na stopnji srednje šole bo učenec pod učiteljevim vodstvom odkrival resnično, pravo vsebino in obliko Cankarjeve povesti. Odkrival bo npr. psihologijo starosti, revolucionarno pojmovanje lastnine, politično vsebino pravne ureditve, filozofsko vsebino življenjskih tipov. Hkrati bo obvladoval obliko, zgradbo, ritem, jezik. Razumel bo, da Cankar namenoma reducira realizem in da teži k bistvu, tako da je mogoče primerjati vsebino Hlapca Jerneja z velikimi družbenimi problemi in premiki polpreteklega in sedanjega časa.

*

Obnavljajoč Cankarjevega Hlapca Jerneja, učenci zapadajo v jalovost in suhoparnost. Kot učitelj se zavem, da jim moram pomagati. Kako? Treba je razkriti in poudariti realistično-psihološko osnovo Cankarjevega Hlapca Jerneja.

Ne zadošča ponavljajoči se podatek o štiridesetih letih Jernejevega garanja.

Cankar ne podaja realistično-psihološke osnove posebej, ampak postransko in v drobcih. Izjema so začetna tri poglavja. Glavni tok, glavna povest ima politično-revolucionarno vsebino. S tem ni rečeno, da v politično-revolucionarni povesti ni realizma in psihologije. Ima posebni realizem in posebno psihologijo, ki ju je treba posebej raziskati.

Osnovni realizem in osnovna psihologija izvirata iz preteklosti, iz štiridesetih in več let, ki jih Cankar ni popisal posebej. Zamislimo si dinamiko življenja oziroma odnose med osebami v tej preteklosti. Ta dinamika in odnosi vplivajo na sedanost — na povest o pravici hlapca Jerneja, trajajočo le okrog dvajset dni.

V povesti je preteklost zapostavljena, zabrisana, celo negotova. Niti enkrat se ne odgrne kot prava situacija ali podoba. Kot učitelju mi je tradicionalni realizem in tradicionalna psihologija Sitarjeve družine primerna opora, na kateri gradim razumevanje Jernejevega revolucionarnega realizma in revolucionarne psihologije in s tem razumevanje povesti in posebne Cankarjeve literarne oblike. Zato dano skromno realistično-psihološko osnovo posebej iščem, po potrebi pa jo tudi dopolnjujem. Spodbujam domišljijo učencev, da iz razkropljenih drobcev ustvarja žive predstave, situacije in podobe.

Ustvarjamo predpovest (podpovest) povesti.

Jernej govori, da je nekako ravno štirideset let odkar je prišel k Sitarjevim (»Zdaj je štirideset let.« — poglavje VI). Župan pravi Jerneju: »... imaš križev že dobrih šest« (poglavje V). Ko je Jernej prišel na Betajново, to je vas, kjer stoji Sitarjevina, — lega te vasi je nejasna; zdi se, da je Sitarjevina na samoti —, mu je bilo torej dobrih dvajset let. To je za prvo službo razmeroma pozno. Verjetno je prej služil že kje drugje, recimo za pastirja, ko pa je bila doma sila: »Iz Resja, se mi zdi — iz Resja sem prišel! Preveč nas je bilo...« (IV). Jernej se ne spominja, koliko jih je bilo doma. Cankar ne podaja Jernejevih domačih razmer. Vse to si lahko zamislimo oziroma si izmislimo. Iz predzadnjega poglavja (XVII) razberemo, da je Resje od Betajnovne oddaljeno en dan hoda. Zanimiva je zamisel situacije, kako je bilo, ko je Jernej prvič prišel k Sitarjevim.

Značilno je, da niti Jernejevega priimka ne izvemo. Ko v VIII. poglavju sodnik vpraša: »Kaj nisi ti Sitarjev Jernej s hriba?«, pa Jernej z veseljem in urno pritrди in ponovi pomembno besedno zvezo »Sitarjev Jernej«, saj že ta pritrjuje njegovi pravici. Jernej se je štel k Sitarjevi družini (hiši) in se ni menil za svoj rod. »Zakaj v Resje? Tam ni moja domačija, ne brata nimam tam in ne sestre!« (XVII) Če je res, da nima v Resju sorodnikov, mar so pomrli ali se raztepli po svetu? Ali pa so besede samo ideja: da sorodnike ima, a jih ne prizna. V XVII. poglavju ne izvemo, v kateri hiši je Jernej ležal na hlevu v Resju. O Jernejevem srečanju z rodno hišo ni besede (bolje rečeno: Cankar ne izgublja besed), — a lahko si zamislimo posebno epizodo — poglavje. Da se

Jernej ni menil za mater in svojce, si lahko razlagamo tudi z njegovo delavnostjo na Sitarjevini. Da je Jernej ostal samski, je utemeljeno družbeno (bil je vendarle hlapec), lahko pa si tudi predstavljamo posebno značajsko potezo, izvirajočo iz velike delavnosti ali podjetnosti.

Precej nejasnosti je glede Sitarjeve družine. Najprej — kdo je »Sitarica«? Ali pokojnikova žena (v tem primeru Jernej ne bi bil »poslednji gospodar«, razen če upoštevamo, da Jernej v svoji moškosti žensk ne ceni), ali pa je »Sitarica« žena mladega Sitarja. Če si domišljijsko zamišljamo realnost Sitarjeve družine, se moramo odločiti. S tem v zvezi se moramo odločiti, ali je mladi Sitar (Tone) oženjen ali samski. Da je oženjen, sklepamo le iz I. poglavja, ko se oglašča na pogrebščini sorodstvo: »tašča«, »svak«. Če je Sitarica mlada, je jezljiva in drži z možem, ga celo podpihuje; če je Sitarica vdova, si lahko zamislimo mlado kot tiho, strahovano žensko.

Značaj in položaj Toneta Sitarja je kar dobro razviden: »norčav in poreden« (I), »negodnik« (XII), »dober delavec bi bil, le malo preveč pije in nagle jeze je . . . naj se ščeperi v božjem imenu, saj je mlad!« (IV) Tone pravi o sebi: »Nikoli nisem bil gospodar, zadnji hlapec sem bil, poleg pastirjeve je ležala moja žlica.« (III) Kaj je s Tonetom, je važno za predpovest in za povest. V domišljiji lahko razgrnemo živo podobo Toneta otroka, Toneta mladeniča v raznih značilnih položajih — v odnosu do očeta, do Jerneja, do služinčadi. Psihološko vprašanje je, ali so Toneta vzgajali prav, ali je bil odnos do njega pravilen.

V sami povesti Tone želi popolnoma ponižati Jerneja. Nič drugega ni v njegovem odnosu do Jerneja kot maščevalnost. V tem smislu je nečloveški, brez domišljije, se ne more vživeti v sočloveka in ne zmore pogleda v prihodnost (saj bi lahko upošteval, da je Jernej star). Sovaščan Šalander ga v VI. poglavju graja, vendar ne na splošno kot značaj. Tone se ob očetovi smrti napije in kakor da je vesel očetove smrti. Vse to kaže na veliko značajsko izkrivljenost, ki pa je seveda pogojena tudi z družbenim položajem in razvojem. Ilustrativno je tudi, da Tone v povesti špekulativno izkorišča in nesramno ščuva proti Jerneju služinčad: »Vam vsem je bil gospodarjev gospodar, še vi uživajte sladkost . . .« (III)

O pokojniku, starem Sitarju (imena ni!), izvemo konvencionalni »Bog mu daj nebesa, blag človek je bil« (I). Nič drugega. Vendar je beseda »blag« pomembna; gotovo ni samo konvencionalna. V razmišljanju v II. poglavju Jernej uporablja množino (»pa smo postavili dom«), od tu naprej vedno govori v ednini, in zelo poudarjeno, npr.: »ustanovil sem dom in hišo. Bistro pomnite: ustanovil sem dom in hišo.« (XI) Ali je Jernej več naredil za Sitarjevino kot stari Sitar? Morda kot »poslednji gospodar« le poenostavlja izražanje. Pomembno je seveda, kako Sitarjevi označujejo odnos med starim Sitarjem in Jernejem: »Nisem pokopal enega gospodarja, dvoje sem jih pokopal!« (II) Sitarica in kasneje Tone imenujeta Jerneja »gospodarjev gospodar« (I, III), ne da bi bilo jasno, ali ni morda mišljen stari Sitar, ne pa Tone, ali pa sta mišljena oba. Sta postala stari Sitar in Jernej prijatelja, družabnika? Ali je imel Jernej pri gospodarstvu glavno besedo? Kako se je to pokazalo v določenih položajih pri organizaciji dela, ko tako često nastajajo prepiri? Ali je bil stari Sitar zelo dober? Bolj ali manj priden kot Jernej? — Vse to si lahko zamislimo. Pri opisovanju kmečkega dela

se lahko naslonimo na Prežiha. — O oporoki starega Sitarja in o bolezni pred smrtjo tudi ni besede.

Jernej je bil hlapec in gospodar. Tone pravi: »Dogospodaril si pri nas.« (III) Poleg odnosa med Jernejem in med Tonetom, o čemer smo že govorili (Jernej reče tako rekoč o Tonetu: »Kako bo hlapec podil gospodarja?« — V), je značilen in dobro razviden odnos med Jernejem in služinčadjo ter med Jernejem in brezdomci. »Kdo je ukazoval hlapcem in deklam, če ne Jernej?« (VI) Jernej je bil nemara hud gospodar, morda je malo pretiraval. Svojega lastniškega odnosa do brezdomcev se v povesti kesa: »Če sem kdaj žalil katerega izmed vas, ... ki blodite po svetu brezdomni, ... če sem kdaj katerega izmed vas podil od hiše, naj me ne kolne v svojem srcu.« (IX) In takoj nato jim obeta, kako bo drugačen, ko bo dosegel pravico: »odprt vam bo hram, miza bo pogrnjena, pripravljen stoll!«

Jernej se v začetku imenuje hlapca in Toneta imenuje gospodar (I, deloma II). Tone in Sitarica pa že od začetka vidita v Jerneju »gospodarja« in ga tako kritično imenujeta. Cankar ima v naslovu »hlapec Jernej«, ne pa gospodar Jernej. Jernej je pripravljen veliko potrpeti. Z razumevanjem sprejema »postavo«, da naj gredo stari v kot, mladi pa h krmilu. Vse bi lahko ostalo v mejah običajnih (psiholoških; glej npr. Kersnik!) preprirov in žalitev, če ne bi Tone Jerneju odpovedal dom. Če ne bi šel Tone v maščevalno skrajnost, bi Jernej vendar družbeno miroval. To je Jernejev (Cankarjev) realizem. Tako pa Jernej jasno spozna, da je le on gospodar in ga odnos starost : mladost (psihologija) ne zanima več. Jernejevo začetno mišljenje je realno, nastane preobrat, njegov položaj postane realno-revolucionaren (nima več doma). In tudi misel. Jernej nastopa proti dedovanju (V, VI). Vendar Jernej v nasprotju s Tonetom ohranja in oznanja človečnost; obljublja nemaščevalnost (vsaj v odnosu do Sitarjevih; do sodnikov je manj prizanesljiv). Poleg razvijajoče se doslednosti in bojevitosti ostaja v Jerneju razumevanje človeških slabosti in odpuščanje. »Ne v ljudi ne zaupam, ne v svojo pravico ne zaupam ...« (VIII) Jernej se razčloveči šele čisto na koncu; takrat po sili razmer ostane v njem samo bojevitost.

Če bi bil vezan samo na izkrivljeni Tonetov značaj, bi bil Jernejev problem majhen. Toda Jernej spozna in napade hujše stvari: krivičnost (izkrivljenost) družbene ureditve. Če premislimo, spoznamo, da se je naša dandanašnja družba konkretno organizirala tako, da družbena ureditev na ravni združenega dela podpira Jernejevo pravico.

Kako je dejansko potekalo Jernejevo gospodarjenje, razne situacije in dogodke — si je treba zamisliti.

V povesti se nepoudarjeno pojavlja problem Jernejevega stanovanja pri Sitarjevih. V VIII. poglavju je jasno povedano, da je Jernejevo stanovanje v hiši: »Stopil je v vežo, šel je po lestivici v svojo izbo, ki si jo je bil nekoč sam izbral in pripravil pod streho.« Zelo pomanjkljiv podatek iz preteklosti! Opisana je oprema v izbi. Jernej torej ni spal v hlevu ali na skednju, kot je bil običaj za hlapce, pastirje. Pa vendar — ni jasnosti! V II. poglavju, ko je prišel s pogrebščine, »Jernej ni stopil v hišo, ... šel je v hlev in je legel na steljo.« Potlej je šel v hišo. Zvečer, po prepripi s pijanim Tonetom, »je šel na hlev: tam je legel

v seno«. Zakaj ni šel spat v svojo izbo v hiši? Ugibamo. Ali trenutni psihični razlogi (»je na hiši, na vsem belem domu kakor tiha bridkost vdove«). Ali je bil Jernej po smrti starega Sitarja pripravljen prepustiti svojo izbo mladim, zavedajoč se realne spremembe položaja. To se mi zdi bolj verjetno kot možnost, da bi že prej spal na hlevu in da bi ohranil svojo izbo za starost ali kaj.

Naj omenim nejasnost glede obleke. Kaže, da je Jernej šel na pot v navadni obleki.

Da je bila v začetku pri Sitarjevih »bajta«, lahko razumemo dobesedno, ekonomsko; torej bi se šele sčasoma razvil grunt. Jernej se upre, da bi njegovo delo imenovali »služba« (V). Kaj pa Jernejevi dohodki? »Preštel je svoje premoženje in veliko je bilo: skoraj vsako leto je prihranil kak goldinar.« (X) V resnici je to majhen denar za štirideset let dela. Mogoče je domnevati, da je Jernej dobival redno zelo majhno plačo. Jernej pravi: »zakaj bogat je Jernej, ki je delal štirideset let!« (VII) Jernejovo bogastvo je bogastvo domačije, bogastvo Sitarjevine. Gospodar Jernej je delal, služil, ni dobival prave plače. Dohodek je vlagal v domačijo. Znal je štediti. Morda je imel prost dostop do skupnega denarja (denar starega Sitarja). Jernej le izjemoma pomisli, da bi bilo njegovo delo mogoče izmeriti: »Štirideset let — preštejte in premislite, koliko je to tednov in koliko ur! ... je to samo toliko tednov in samo toliko dni, da je ta cula obilno plačilo?« (XII)

*

Da bi bila obravnava (obnavljanje, analiziranje) Cankarjeve povesti Hlapec Jernej in njegova pravica uspešna, je potrebna obravnava (ustvarjanje) predpovesti. Domišljijsko razširjanje realistično-psiholoških drobcev in ustvarjanje predpovesti o Jernejevi pravici spodbudim v učencih najbolj uspešno tako, da jim dam spisno nalogo. Pisnost je v tem primeru boljša kot ustnost. Na spis učence dobro pripravim v razgovoru, z vprašanji, z razpravljanjem v smislu pričujočega prikaza. Opiram oči za vprašanja, ki so v ozadju, a so osnovna. Ko pripravljam učence na spis, upoštevam, da je plodnejše, če spis prikazuje konkretno situacijo, podobo, dogodek (lahko tudi več situacij...), kot pa če je spis samo splošen in razpravljalški. Navajam nekaj možnih naslovov:

Mladost Jerneja, Sitarjevega Jerneja (Spis, osnovan po Cankarjevi povesti);

Jernej išče službo (delo, dom);

Kako je hlapec mogel postati gospodar (Povest o Sitarjevem Jerneju; začetno poglavje, ki ga Cankar ni napisal posebej);

Detajl (ali: črtica, sličica, podoba) iz Jernejevega prejšnjega življenja;

»Gospodarjev gospodar« (Odnosi med Sitarjevimi pred razdorom);

Sitarjev Jernej (Štirideset let, do Sitarjeve smrti. Realistični spis, osnovan in zamišljen po Cankarjevi povesti).

V Prosvetnem delavcu (maj 1976) sem objavil dva primera — dva spisa učencev srednje šole.

Drobci iz preteklosti so vključeni v povest o hlapcu Jerneju zelo organsko. V zvezi s Cankarjevo povestjo lahko govorimo o takem nastanku in vplivu umetnine, kakršnega imenuje Prešeren »rast« (da pesmi »zrasejo« v umetniku). Taka umetnina je neizčrpana. Posamezne prvine Hlapca Jerneja so med sabo — ne v mehanskem, ampak v organskem razmerju, kot so na primer pri rastlini povezani in medsebojno odvisni: korenine, steblo, listi, cvetovi, plod.

Majhen primer. V III. poglavju pravi Jernej: »Sitar, Bog je naredil postave, ti jih ne boš premaknil! Pot, ki je kanil s tvojega čela, je tvoj pot — to je postava!« (III) Jernejev jezik o postavah je identičen z jezikom sodnikov, čeprav je njihova postava popolnoma drugačna. Kako poenostavljeno, domišljeno, globoko, povezano, človeško!

Povest, ki, kot rečeno, traja okrog 20 dni, je v začetku kompozicijsko silno zgoščena: 3 dnevi so popisani v 13 poglavjih (vseh poglavij je 18). XIV. poglavje zajema 9 dni. Nadaljnja 4 poglavja zajemajo še 8 ali 9 dni. Vendar je zaključeno dogajanje v predzadnjem in zadnjem poglavju časovno strnjeno.

Politično-revolucionarno vsebino omogoča tudi to, da je Jernej dober govorec. Tone mu v I. poglavju očita »prvo besedo« in »ni nam sila tvojih pridig«, kasneje podobno župan in sodniki. Jernej nima drugega orožja kot besedo. Njegove besede so privzdignjene in resnične. Resnica v oči bode. Tu in tam je slutiti v ozadju politični jezik (npr. »Ti, ki si delal — tvoje je delo...« — VI), vendar je tak jezik lahko izvirno vzrasel v Jerneju. — V začetku XIV. poglavja je kratka epizoda o razumevajočem mladem tujcu — zdi se, da ta epizoda zastopa idejo delavskega internacionalizma.

Osebe povesti so na eni strani sodniki (tudi župan, Tone, vaščani, otroci, župnik), na drugi strani pa filozofsko-življenjski tipi (mati s slepim otrokom; godec — bivši hlapec; študent Gostačev — menda je isti v IV. in IX. poglavju; veseli sojetnik v Ljubljani). Ob teh tipih se dodatno preizkuša trdnost Jernejeve vere v pravico in njegovega boja za pravico. S tem dobiva Cankarjeva povest posebne razsežnosti, ki niso samo politične, ekonomske in časovne, ampak tudi splošnočloveške. Cankarjeva povest je življenjska in presega politično-revolucionarno vsebino. Značilno pa je, da srečanja s sodniki in z navedenimi tipi Jerneja ne iztirijo: Jernej ostane čvrsto na realni fronti političnega boja.

Jernej zavrača lažno veselost sojetnika (kriminalca) v Ljubljani. Revolucionarju bojevniku je bližja tragika kot komika: »bolj mirno je srce v joku nego v smehu; in solze umijejo ves greh in vso krivico!« (XIII)

Zanimivo je vprašanje, zakaj gre Jernej k župniku šele na koncu. — Jernejeva vera v pravico se naslanja na politične ustanove, a predvsem na verski nauk. Tu je izhodišče in stečišče. »Tvoja postava je v mojem srcu in tvoja obljuba, tvojo besedo sem slišal — daj, da ne mine moje zaupanje. Zdaj iztegni svojo roko, vsegamogočni Bog, pravični sodnik!« (XVII) Ko mu študent navaja božjo zapoved, da je treba trpeti krivico, Jernej vzklikne: »Lažeš! Bog ni naredil krivice!« (IV) Bog pa Jerneju ni le abstrakten pojem in osebno zatočišče, ampak obstaja konec koncev v obliki cerkvene (politične) organizacije. Na koncu si Jernej samo z abstraktnim in osebnim bogom ne more in noče več pomagati.

Neizčrpana povest. Morali bi preučiti posamezne sodnike in tipe. Prikazati njihovo realnost, njihovo življenjsko »podpovest«. Morali bi natančneje prikazati, kakšna je psihološka resničnost (razvoj) Jerneja v povesti. Kaj se v resnici dogaja z njim in z družbo. Morali bi prikazati, koliko je v povesti kljub tragiki lepote.

Literarnozgodovinski problemi, gradivo, komentarji

RAZMERJE MED JURČIČEVO DOLGO IN KRATKO PRIPOVEDNO PROZO

Poskusila sem na kar najbolj eksakten način poiskati strukturne razlike med Jurčičevo dolgo in kratko pripovedno prozo. Mejo med obema sem potegnila glede na Jurčičevo podnaslavljanje posameznih tekstov, s čimer se vsaj približno ujema tudi delitev po kvantitativnem merilu. Pripomniti velja še to, da sem zaradi poenostavitve metode izločila tip mohorjanske proze, besedila, ki spadajo k Jurčičevim literarnim začetkom (v ZD Pripovedke in pravljice, Spomini na deda, 1863, Jesensko noč med slovenskimi polharji, 1864), Spomini starega Slovenca (1865), kratki feljton Županovanje v Globokem dolu (1870) in pa besedila, ki so ostala zgolj fragmenti, pa iz njih nikakor ni mogoče sklepati, kakšna bi bila, če bi jih Jurčič dokončal (Doktor Karbonarius, Hišica na strmini).

Besedila, ki so mi po tako opravljeni selekciji ostala, sem analizirala glede na:

I. nekatere snovne elemente: 1. število oseb, ki so v njih, 2. socialni stan teh oseb in 3. njihovo etologijo glede na komičnost oz. tragičnost;

II. zgradbene elemente: 1. časovno in dogajalno-funkcijsko sestavljenost (oz. število pripovednih pramenov), 2. prisotnost (oz. odsotnost) retrospekcije in s tem v zvezi glede na analitično oz. sintetično zgradbo, 3. eventualna zastranjevanja, 4. glede na to, kako se besedila pripovedno zaključijo.

I. 1. *Število oseb* — V kratki prozi se pojavlja povprečno 2,54 glavnih in 2,37 stranskih oseb. Takšno povprečje gre precej na račun pripovednih besedil, ki se po svojem ustroju že približujejo dolgi pripovedni prozi: Jurij Kobila (3 glavne, 3 stranske osebe), Hči mestnega sodnika (5 glavnih, 5 stranskih oseb), Kloštrski žolnir (3 glavne, 4 stranske osebe) in Domen (5 glavnih, 4 stranske osebe). Kar v polovici kratke proze pa sta le po ena oz. dve glavni osebi.

V dolgi pripovedni prozi je število oseb znatno večje: povprečno se pojavlja 4,75 glavnih oseb in kar 7,5 stranskih. Pojav kaže na vzpostavitev precej širšega epskega sveta, na večjo razprostranjenost dogajanja, ki sega preko glavnega pripovednega toka.

I. 2. *Socialni stan oseb* — V kratki pripovedni prozi je socialna strukturiranost večidel precej enotna — v večini tekstov literarne osebe večinoma pripadajo istemu socialnemu stanu, različnemu pa le izjemoma. V šestih primerih so glavne osebe kmetje (Šest parov klobas, Na kolpskem ustju, Vrban Smukova ženitev, Pravda med bratoma, Sosedov sin, Tihotapec), v štirinajstih pa so meščanskega oz. plemiškega stanu.

Med deli z neenotno socialno strukturo gre v treh primerih za meščana (naslovna oseba) v pretežno kmečki sredini, iz katere so ostale glavne in stranske osebe: Božidar Tirtelj,